

СТАНОВИЩЕ

за дисертационния труд на редовния докторант

МАРИЯ КРАСИМИРОВА АНТОНОВА-ВАПЦАРОВА

**на тема „Поучителните слова на св. Климент Охридски.
Жанрови и стилистични ракурси“**

за присъждане на научната и образователна степен „доктор“

от проф. д-р Вася Николова Велинова, член на Научно жури, назначено със заповед на Ректора на СУ „Св. Климент Охридски“ № РД 38-76/23.01.2020 г.

Мария Красиминова Антонова – Вапцарова беше редовен докторант към катедрата по „Кирилometодиевистика“ в периода 2016 – 2019г. Като неин научен ръководител бих искала да споделя своите преки наблюдения над работата ѝ по дисертационния труд и над постигнатите резултати.

Мария Вапцарова е получила бакалавърска степен в спец. „Българска филология“, магистърска – в програмата „Старобългаристика“ и в програмата „Древният Египет в класическата епоха“ към НБУ. Това е оформило у нея широк поглед върху древните култури и ѝ е помогнало да си изработи адекватен подход и усет към отдалечените от съвременността исторически епохи. Тя владее отлично английски език, ползва руски и това ѝ позволи да се справи с голям обем научна литература.

Темата на дисертационния труд на Мария Вапцарова беше избрана по следните две причини: Първо, докторантката вече имаше известен опит в анализа на творбите на св. Климент Охридски от дипломната си работа, успешно защитена под ръководството на едни от нашите най-авторитетни специалист в областта на старобългарската литература, проф. Климентина Иванова и второ – при многобройната научна литература, посветена на Климентовото творчество, липсва цялостно литературоведско проучване на поучителните слова, създадени от него. Така се стигна до формулировката на темата на дисертацията, а след известна предварителна проучвателска работа и до определянето на конкретния обект на изследване – само онези поучителни слова, които се определят като сигурно Климентови, т.е. творби, в чиито наслови фигурира името на книжовника.

Друг важен момент в работата беше изборът на методи за анализ на творбите. Още при първите опити за систематизиране на словата и за извеждане на общи жанрови характеристики показва, че традиционният литературоведски подход (идентифициране на

композиционно-стилистични техники и тяхното структуриране в хронотопа на творбите) не би дал задоволителни резултати, доколкото поучителните слова в много по-висока степен от похвалните например са свързани с богословието и богослужението. Това наложи търсенето на такива инструменти на анализа, които да позволят по-комплексни наблюдения и съответно – по-убедителни изводи и защитими резултати. Така се стигна до избора на формализиран реторичен анализ на текстовете с отчитането на тяхната богослужебна употреба и на факторите на породилия ги контекст – както богословски, исторически и литературен, така и чисто функционален. Новите изисквания към анализа наложиха Мария Антонова да се запознае задълбочено с историята на риториката в Античността и през Средновековието, специфичните ѝ проявления във Византия и в латиноезичния Запад. Тя се запозна с творбите на класически автори и на редица съвременни изследователи. Искам да подчертая, че в окончателния им вид елементите на комплексния реторически анализ са изведени и мотивирани напълно самостоятелно и целият инструментариум и прилагането му в аналитичния процес е напълно новаторско и оригинално дело на Мария Антонова. Тя показва на практика усвояването на уменията на реторическия и контекстов анализ, на текстуален и стилистичен анализ и то на завидно високо ниво, което несъмнено е свидетелство за нейните изследователски способности.

Представеният за защита дисертационен труд обхваща 350 страници, към него е добавено и приложение, в обем от 135 страници. В основната част материалът е разпределен в увод, четири глави и заключителна част, библиография с 514 заглавия на монографии и статии, писани на български, руски, английски, немски и френски език. Наблюденията и изводите са онагледени в таблици към съответните части. Композицията на работата е прегледна и стройна, материалът е разпределен балансирано в съответните глави и раздели към тях.

Какви са основните резултати, постигнати от докторантката?

За нуждите на своя анализ, за изработването на адекватен терминологичен апарат докторантката е направила обстоен преглед на началата на реторика и развитието ѝ като наука от езическия до християнския ѝ период с нейните известни автори и техните наръчници по реторика, като в този контекст е поставен и Климент Охридски. С ясното съзнание, че това са косвени данни, младата изследователка се е опитала, и според мен успешно, да извлече максималното количество информация от този вид извори, за да

възстанови хипотетично процеса на евентуалното обучение и формиране на самия Климент като проповедник, както и процеса на неговата работа с учениците му в годините му на учител и пръв епископ на българския народ. Тя обосновава въвежда като етап в творческата биография на старобългарския книжовник и периода на престоя му в Моравия, където той вероятно се е запознал и с принципите на риторическото и проповедническо изкуство на Западната църква. В резултата на тези наблюдения за първи път се прави сравнение между актуалните през IX век тенденции за изграждане на проповед, както византийски, така и западни, и поучителните слова на Климент Охридски. Как ще приемем нейните изводи, е въпрос, който би могъл да бъде дискутиран, но самото му поставяне е важна стъпка напред в разбирането ни за мащабите и значението на Климентовото книжовно дело.

Като следващ важен приносен момент в работата бих посочила позиционирането на жанра на поучителните слова на Климент Охридски в контекста на средновековния жанр на проповедта. Това позволява на дисертантката да ги разгледа като богословски и богослужбени, но и като литературни текстове със свое специфично оформление. Благодарение на използването на терминологичния апарат и принципите на риторическия анализ, авторката успява да ни покаже нагледно в какво се състои спецификата на Климентовите текстове, да покаже общите принципи, върху които са изградени поучителните слова, но и да постави акцент върху индивидуалното във всяка една група от разглежданите от нея текстове. Тя прави напълно мотивирания извод, че старобългарският книжовник не следвал сляпо своите образци, а ги прилага творчески, съобразно конкретните теми и конкретната аудитория и така ни дава нагледни доказателства за ораторското му майсторство. Може би тук е уместно да отбележа, че риторическият анализ, който ни предлага Мария Вапцарова не бива да се интерпретира като вписване в пост-структуралистките тенденции в литературознанието, които поставят силен акцент върху фигурите и върху реториката изобщо и я ползват като критика срещу метафизичния тип мислене; нито като механично прилагане на постановки на т.нар. неоаристотелов критицизъм. В представената за защита дисертация се прилага една традиционна риторическа трактовка на литературния текст с отчитане на влиянието на неговия хипертекст – Св. Писание, на литературния канон в рамките на нормативната естетика на

Средновековието. Всичко това е систематизирано и обосновано в дисертацията и представлява своеобразен теоретичен модел на анализите на отделните творби.

Изведените от авторката модели на поучителните слова се отличават с разнообразие, определено от типа празник, но и от избора на реторични средства за реализация на основната тема. Всичко това проличава ясно от анализа на всяко отделно слово, както и от таблиците онагледяващи основните резултати. Отчитайки посочената по-горе особеност на поучителните слова, авторката напълно основателно е предпазлива в изводите си относно възможностите за атрибуция на анонимните творби. Тя мотивира извода, че атрибуция само по стилистични показатели не би могла да бъде успешно защитена, доколкото именно функционалната детерминираност на поученията предопределя различния избор на стилистични средства от страна на автора. Така поучителните слова се представят пред нас по-скоро като функция на дидактични и нравствено-етични задачи на проповедника, а не толкова на естетически критерии, както това се наблюдава при похвалните слова, писани от Климент Охридски. И тези теоретични обобщения са също важни приносни моменти в работата. Те са добре аргументирани и от изведените основните теми в поучителните слова на Климент Охридски

На базата на комплексния анализ Мария Вапцарова предлага в края на работата си няколко интересни хипотези – за това как е било организирано и реализирано образованието по реторика на Кирил и Методий и техните ученици, пред всичко с акцент върху Климент Охридски, за ползваните от тях обучителните методи в мисията им за християнизация на западните славяни. Предложени са хипотези за обучителните методи, използвани от Климент Охридски в неговата епархия (интересна е идеята за т.нар. епископски дом, като дидактично средище, която е най-добре аргументирана и защитена и от изворовия материал). Авторката е опитала да направи съпоставка на творчеството на Климент Охридски със съветите, дадени от Августин Блажени, в първия трактат по християнска реторика *За християнската наука*, книга IV. Това са определено новаторски моменти в работата. Макар че не всички могат да бъдат приети безрезервно, аргументацията на дисертантката заслужава внимание и провокира размисъл и необходимост от актуализация на прочита на някои основни извори. Особено важно е за мен като научен ръководител, че Мария Вапцарова е очертала перспективи за по-нататъшна работа в сферата на реторическия анализ на средновековния текст и по

отношение на задълбочаване на отделни моменти от анализа на словата, както и желание да включи в анализите си и други Климентови творби. Това е знак за научна компетентност и осмислена научна задача.

В процеса на обучението си дисертантката успя да подготви необходимия брой публикации, участваше в няколко научни проекта и международни конференции. Реализира няколко краткосрочни специализации, които позволиха успешното завършване на работата по дисертационния ѝ труд. Положи успешно необходимите минимума, имаше отлични атестации през годините.

Като имам предвид всичко гореизложено, приносите на Мария Вапцарова и успешното представяне на дисертацията ѝ, предлаган на уважаемото Научно жури да ѝ присъди образователната и научна степен „доктор“.

10.04.2020 г.

Проф. дфн Вася Велинова